

Punane Rist ja Genfi konventsioonid

Maido Sikk – seniorarst

Punane Rist, Genfi konventsioonid, Nobeli auhind, uus embleem

Punase Risti liikumine saab mõne aasta pärast juba 150-aastaseks. Punase Risti looja, Šveitsi ärimehe Henri Dunanti ajast on liikumine läbi teinud suuri muudatusi, kuigi eesmärgid on jäänud samaks. Rahvusvahelise humanitaarõiguse aluseks on Genfi konventsioonid ja nende lisaprotokollid, millest viimane, kolmas, võeti vastu alles 2005. aasta lõpul. Protokoll võimaldab kasutusele võtta uue, täiesti neutraalse embleemi – Punase Kristalli. Kolmel korral on Punasele Ristile antud Nobeli rahuauhind.

Rahvusvahelise humanitaarõiguse areng

Sõdimine on peaaegu niisama vana kui inimkond. Nelja tuhande aasta jooksul on maailmas eksisteerinud organiseeritud armee. Sõjaõigusel on pikk arengulugu. Isegi kauges minevikus käskisid väepealikud mõnikord oma võitlejatel säästa vangilangenute elu, kohelda neid mõistlikult ja hoida vaenupoolt rahvast. Aja jooksul kujunesid need kombad ja kokkulepped traditsiooniks, mida sõdivad pooled austasid.

Saksa arst Johann Christian Reil (1759–1813) kirjutas 1813. aasta oktoobris toimunud Leipzigi ehk rahvaste lahingu kohta järgmist: “Teel kohtasin lõpmatu pikki ronge haavatuid, kes lamasid kõveriti tõukekärudes ilma õlgpolstrita. Veel seitse päeva pärast igavesti mäletatavat rahvaste lahingut toodi lahinguväljalt haavatuid, kellede organism polnud veel lakanud töötamast, hoolimata haavadest, öökülmast ja näljast. Leipzigiis leidsin ligi 20 000 haavatut ja haiget sõjameest kõigist rahvust, kes lamasid kütmata kirikuis, purustatud, ilma usteta ja akendeta majades ning väljas lageda taeva all. Ümberringi valitsesid oiged, hädakisa ja kaebus. Ei olnud ühtki voodit, voodipesu ega särki. Sanitäre ja talitajaid polnud üldse” (1).

Kuni 19. sajandi keskpaigani olid sõjaohvrite kaitset puudutavad kokkulepped vaid lühiajalise iseloomuga. Inimkonna kirja pandud ajalugu on suures osas sõdade ajalugu. Riigid, kus me elame, tekkisid peamiselt vallutuste või iseseisvusvõitluse tulemusel.

Olukorda tõi muutuse humanitaarõiguse sünd, mis kaasnes Punase Risti liikumise algusega. 19. sajandi keskpaiku oli ühiskond jõudnud oma arengus niikaugemale, et sõjaõiguse küsimustes peeti 1860. aastail kaks rahvusvahelist konverentsi.

Oktoobris 1863. aastal tulid Šveitsi ärimehe Henri Dunanti (1828–1910) algatusel Genfis kokku 16 riigi esindajad ja panid aluse rahvusvahelisele Punasele Ristile (2, 3). Selle põhiülesandeks oli abistada haavatud ja haigeid sõjaväelasi ning sõjategevuse ja loodusõnnetuste tagajärjel kannatanud tsiviilelanikke.

Kohtumisel vastu võetud Genfi konventsioon oli rahvusvahelise õiguse ajaloos esimene ülemaailmne humanitaarõiguste leping, millega võisid hiljem ühineda ka teised riigid. Konventsioon sätestas, et kõik haavatud, nii omad kui ka võõrad, tuleb lahinguväljalt ühtviisi päästa ja anda neile ühesugust ravi. Selle kindlustamiseks tuli meditsiiniteenistust käsitada erapooletu jõuna, kellel on kõigi osapoolte kaitse. Punase Risti rahvusvaheliseks eraldusmärgiks kinnitati punane rist valgel põhjal (2).

Punase Risti deviisideks said *Inter arma caritas* (“Halastus relvade keskel”) ja *Per humanitatem ad pacem* (“Humanismi kaudu rahule”). Lahingutandril nähti Punase Risti embleemi esimest korda 1864. aastal Preisimaa ja Taani vahelises Schleswig-Holsteini sõjas ning seejärel 1866. aastal Preisimaa ja Austria vahelises sõjas.

Peagi hakati Punase Risti embleemiga samavahendlikuks pidama ka teisi embleeme. Vene-Türgi

sõja ajal 1876–1878 teatas Ottomani impeerium, et hakkab oma meditsiinisisõidukeil kasutama eraldusmärgina Punast Poolkuud, Pärsias võeti kasutusele embleem Punane Lõvi ja Päike. Pärast pikki arutelusid otsustati 1929. aastal tunnustada Punase Risti kõrval ka Punast Poolkuud ning Punast Lõvi ja Päikest. Kahjuks peetakse vahel Punast Lõvi ja Punast Poolkuud ekslikult religioosset, kultuurilist või poliitilist tähendust omavateks sümboliteks.

Rahvusvahelise Punase Risti Komitee asub Genfis. Seda rahastatakse rahvuslike Punase Risti seltside ja Genfi konventsioonidele alla kirjutanud riikide valitsuste toetustest ja üksikisikute annetustest. 1919. aastal asutati lisaks Rahvusvahelise Punase Risti Komiteele ka teine rahvusvaheline keskorganisatsioon – Punase Risti Seltside Liiga, mis alates 1991. aastast kannab nimetust Rahvusvaheline Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltside Föderatsioon. Selle ülesanne on toimida kõigi rahvuslike seltside maailmaföderatsioonina ja arendada eriti nende rahuagest tegevust (3).

Rahvusvaheline Punase Risti Komitee töötabki kolmel tasandil:

- Rahvusvaheline Punase Risti Komitee – RPRK (*International Committee of the Red Cross, ICRC*);
- Rahvusvaheline Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltside Föderatsioon (rahvuslike seltside ülemaailmne föderatsioon) (*International Federation of the Red Cross and Red Crescent Societies, IFRC*);
- Rahvuslikud Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltsid.

Kolm tasandit saavad kokku iga nelja aasta järel rahvusvahelisel Punase Risti ja Punase Poolkuu konverentsil, kus on kohal ka Genfi konventsioonidega ühinenud riikide esindajad. RPRK on sõltumatu eraorganisatsioon, mis koosneb eranditult Šveitsi kodanikest. Poliitika, usuliste tõekspidamiste ja ideoloogia suhtes on RPRK erapooletu.

11. jaanuaril 1922. aastal tunnustas Rahvusvahelise Punase Risti Komitee Genfis ametlikult **Eesti Punast Risti** (EPR). Samal aastal võeti EPR ka Pariisis asuva Rahvusvahelise Punase Risti Seltside Liiga liikmeks (1). Eesti Punase Risti tegevuse katkestas 1940. aastal Nõukogude okupatsioon.

Eesti Punase Risti järjepidevus taastati 17. detsembril 1991. aastal toimunud peakoosolekul. Järjepidevust tunnustas Rahvusvahelise Punase Risti ja Punase Poolkuu kongress oktoobris 1993. aastal Birminghamis (4).

Genfi konventsioonid

Genfi konverentsidel kehtestati reeglid, mis on tuntud Genfi konventsioonidena. Punase Ristile oli usaldatud kontroll nende täitmise üle (sõjavangide ja interneeritute laagrite külastamine, meditsiiniabi kohaletoimetamine ja jagamine, informatsiooni kogumine ja vahendamine sõjas kadunuks jäänud isikute kohta). Esimest Genfi konventsiooni on hiljem täiendatud muude sõjapidamisele piiranguid seadvate lepingutega.

Praegu on jõus neli Genfi konventsiooni 12. augustist 1949. aastast ja kaks lisaprotokollit 8. juunist 1977. aastast. Kokku sisaldavad need konventsioonid ligi 600 humanitaarõigust reguleerivat artiklit (5).

Esimene Genfi konventsioon käsitleb maavägede haavatute ja haigete kohtlemist. Rõhutatakse, et meditsiinipersonal ja -asutused ei tohi osaleda lahingutegevuses. Punase Risti embleem peab olema nähtav lippudel, käelintidel ja meditsiinarustusel. Teine Genfi konventsioon käib merevägede haavatute ja laevahukuohvrite kohtlemise kohta. Kolmas Genfi konventsioon puudutab peamiselt sõjaväelasi, vabatahtlikke ja vastupanuliikumistes osalejaid. Vangid on vangivõtnud riigi, mitte vangivõtjate võimuses. Igasugune vägivald nende suhtes on keelatud. Sõjavangidele peab kindlustama korraliku majutamise, toitlustamise ja meditsiiniabi. Neljas Genfi konventsioon räägib tsiviilelanike kaitsest sõja ajal. Rangelt keelatakse massilised karistusaktsioonid tsiviilelanike vastu, küüditamised ja orjatöö.

Juunis 1977 kinnitati kaks lisaprotokollit Genfi 1949. aasta konventsioonide juurde. Esimene käsitleb rahvusvahelisi ja teine riigisiseseid relvakonflikte.

Esimese lisaprotokollit peaeesmärk on tsiviilelanike kaitse. Sellega keelatakse linnade ja asulate kaugpommitamine. Protokollis on kirjas nõuded, mille

eesmärgiks on hõlbustada teadmata kadunute otsimist, surnute tuvastamist ning haudade kaitset ja korrashoidu. Konventsioon keelab sõjapidamisvahendid ja -meetodid, millest võib oodata suuri, pikaageid ja tõsiseid kahjustusi looduslikule elukeskkonnale. Teine lisaprotokoll täpsustab 1949. aasta Genfi konventsioonide riigisiseseid territoriaalseid konflikte käsitlevat artiklit.

Juba vanast ajast on sõjaseadused sisaldanud teatud relvade ja võitlusmeetodite kasutamise keelde. 1925. aastal keelati keemiliste ja bakteriooloogiliste relvade kasutamine. Aastal 1968 keelati lõhkevad kuulid, dumdumkuulid, mis inimkehas kergesti laienevad või lähevad lapikuks. Keelatud on napalmid ja muud põletusrelvad, väikesekaliibrilised suure stardikiirusega kuulid käsirelvades, teatud moodsad pommid, miinid.

Teise maailmasõja lõpp ja tuumarelvade arendamine ei lõpetanud kahjuks sõdimist ka järgnevatel aastakümnetel. Tuumarelvadega pole küll 1945. aasta 9. augustist saadik tapetud ühtki inimest. Need 50 miljonit inimest, kes pärast Teist maailmasõda on sõdades langenud, on tapetud odavate massiliselt toodetud relvade ja väikesekaliibrilise laskemoonaga, mis ei maksa palju rohkem kui transistorraadiod või taskulambipatareid.

Maailmas leidub paiku, mis on lõhestatud kogukondlikust vihast ja küllastatud odavatest relvadest. Igal aastal sureb kergrelvade läbi kogu maailmas umbes 500 000 inimest. Konfliktidele maailmas ei näi tulevat lõppu. Maailmarahu saabumisele ei viita esialgu veel miski.

Kolmekordne Nobeli rahuauhinna laureaat

“Kui sa poisikesena sõtta lähed, valdab sind suur surematuse illusioon. Tapetakse teisi, mitte sind. Aga kui sa esmakordselt raskesti haavata saad, on see illusioon kadunud, ja sa mõistad, et see võib juhtuda sinugagi.” Nii kõneles ühes intervjuus Ernest Hemingway, kes vedas 18-aastasena I maailmasõja Itaalia rindel Ameerika Punase Risti vabatahtlikuna ambulantsautoga haavatuid hospitalidesse (6).

8. juulil 1918. aastal sai E. Hemingway raskelt haavata. Arstid leidsid ta kehal 227 haava. “Mu

haavad valutasi nii, nagu taoksid 227 väikest kuradi naelu elavasse kehasse,” ütles ta ise. Teda opereeriti 12 korda. Üle kahe kuu raviti kirjaniku Milanos Ameerika Punase Risti äsja avatud hospitalis. Kõigest sellest räägib kirjanik ka oma romaanis “Hüvasti, relvad”. Hemingway oli esimene Itaalia rindel haavata saanud ameeriklane. Itaalia kuningas autasustas teda hõbemedaliga “Vapruse eest” ja Itaalia Sõjaristiga (6).

I maailmasõja võitlusväljadel osales ligikaudu 65 miljonit meest, neist 8,5 miljonit tapeti, 29 miljonit sai haavata või langes vangi. Vangide elu päästmisel oli suur osa Punasel Ristil (7). Teenete eest I maailmasõjas sai Rahvusvaheline Punase Risti Komitee 1918. aastal Nobeli rahuauhinna (8, 9).

II maailmasõja ajal teenis armeedes ligi 100 miljonit inimest. Massiliselt hukkus sõjas tsiviilelanikke, varemeks pommitati paljud linnad. Teenete eest II maailmasõjas anti Rahvusvahelisele Punase Risti Komiteele teine Nobeli rahuauhind (8, 9).

Kolmandat korda määrati Nobeli rahuauhind Rahvusvahelisele Punase Risti Komiteele 1963. aastal seoses saja aasta möödumisega Punase Risti loomisest (8, 9). Auhind jagati võrdselt Rahvusvahelise Punase Risti Komitee ja Punase Risti Liiga (nüüd Rahvusvaheline Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltside Föderatsioon) kui kahe tähtsaima Punase Risti liikumist esindava organisatsiooni vahel. Föderatsioon osutab abi kõigile loodusõnnetuste või inimese põhjustatud katastroofide ohvritele, organiseerib ja koostööstab rahvusvahelisi abistamisoperatsioone ning kogub ja vahendab sellekohast infot. Liiga esimene missioon oli tüüfuse ja näljahäda läbi kannatanute abistamine Poolas, praegu korraldatakse ligikaudu 80 abioperatsiooni aastas.

Genfi konventsioonidega tunnustatud embleemidel on kaks ülesannet: kaitsta ja viidata. Embleem viitab, et tegemist on rahvusvahelise Punase Risti ja Punase Poolkuu liikumisega seotud isikute, sõidukite ja struktuuridega.

Sõja- ja katastroofiohvrite abistamise kõrval viib Punane Rist ellu ulatuslikke tervisekaitse- ja sotsiaalprogramme. Viimasel ajal on eriti esile tõusnud inimõigustealane tegevus ja profülaktiline töö.

Abisaajaile on Punase Risti teenused alati tasuta. Tema tegevuse aluseks on vabatahtlik palgata töö. Punase Risti põhiaateks on inimese elu, tervise ja väärikuse kaitse. Rahvusvahelise Punase Risti algatusel vastu võetud Genfi konventsioonid ei ole aktuaalsust kaotanud. II maailmasõja lõpust peale on Rahvusvahelise Punase Risti Komitee

- külasthanud paljude maade tsiviil- ja sõjavange, keda relvakokkupõrgete või riigisestest rahustest pärast hoitakse vangilaagrites, vanglates või haiglates;
- taasühendanud mitusada tuhat sõja tagajärjel lõhutud perekonda;
- pakkunud ohvrite seisukorra kergendamiseks arstiabi, lisaks on asutanud haiglaid ja taastusravikeskusi.

2005. aastal vapustasid maailma suured katastroofid: India ookeani tsunami, Pakistani maavärin, põud Aafrikas ja teised samalaadsed sündmused. Inimkonda tabanud kriiside mõju oli kaugeleulatavam kui kunagi varem. Palju riike ja miljonid inimesed on hakanud koos tegutsema.

Meedikust ulmekirjanik Stanislaw Lem (1921 – 2006) hoiatas inimkonda: „Minu käest küsitakse ikka, kas tulevad uued sõjad. Kardan, et tulevad küll. Võivad tulla krüptosõjad, hirmsad sõjad, kus vastane ei aimagi, et on sõtta kistud. [-] Ma kardan sekkumist inimese hinge. [-] Inimese teadvust mõjutava relva loomine on alles algusjärgus” (10).

Uus sümbol

Genfi konventsioonide kolmanda lisaprotokolliga vastuvõtmiseks algatatud arutelu tingis vajadus tagada inimeste kaitse olukordades, kus Punast Risti ja Punast Poolkuud ei peetud neutraalseks. Lahendus tuli leida ka nende riikide jaoks, kus aastaid oli kasutatud muid embleeme. Näiteks Iisraelis on 1930. aastast alates olnud kasutusel *Magen David Adom* (punane Taaveti täht). Selle sümbolit, punast kuueharulist tähte, pole islami-maade vastuseisu tõttu kunagi tunnustatud. Kuna Iisraeli organisatsioon ei soovi kasutada ei risti ega kuusirpi, pole nad ka Rahvusvahelise Punase Risti liikmeks saanud. Protesteerimaks Iisraeli väidetava

diskrimineerimise vastu pole USA Punane Rist juba aastaid maksnud rahvusvahelist liikmemaksu.

08.12.2005. a otsustati diplomaatilisel konverentsil Genfis vastu võtta Genfi konventsioonide kolmanda lisaprotokoll. Sellega luuakse Punase Risti ja Punase Poolkuu kõrvale täiendav embleem, mida nimetatakse Punaseks Kristalliks (seest valge punane romb). Embleemil puudub igasugune poliitiline, religioosne või muu tähendus. Et vältida taotlusi uute embleemide kasutuselevõtuks ning embleemide paljusust, otsustas konverents uusi embleeme mitte tunnustada.

14. märtsil 2006 allkirjastas Eesti alaline esindaja ÜRO ja teiste rahvusvaheliste organisatsioonide juures Genfis suursaadik Tõnis Nirk 1949. aasta Genfi konventsioonide kolmanda lisaprotokoll. Eesti oli 42. riik, kes lisaprotokollile alla kirjutas. Protokoll tuleb Riigikogul ka ratifitseerida. Seda pole 2006. aasta augustilõpu seisuga veel tehtud. Küll aga jõudis Riigikogu kevadel (5. aprillil 2006) vastu võtta punase risti nimetuse ja embleemi seaduse, mis jõustus 1. juulil 2006. Punast kristalli seaduses siiski veel ei mainita, kuna enne kolmanda lisaprotokolliga ratifitseerimist ei peetud õigeks seda teha.

Kolmas lisaprotokoll jõustub kuue kuu möödumisel kahe riigi ratifitseerimis- või ühinemiskirja hoiule andmisest Šveitsi valitsuse juurde. See kuupäev on tänaseks juba teada: 14. jaanuar 2007.

Et aga uut embleemi tegelikult kasutama saaks hakata, oli tarvis muuta ka Punase Risti ja Punase Poolkuu Liikumise põhikirja. Selleks kutsuti 20.–21. juuniks 2006 kokku 29. rahvusvaheline Punase Risti ja Punase Poolkuu konverents, mille osavõtjateks on Genfi konventsioone tunnustavad riigid, rahvusvaheline Punase Risti Komitee, Rahvusvahelise Punase Risti ja Punase Poolkuu Föderatsioon ja selle 183 liikmesorganisatsiooni. Konverentsil muudetigi liikumise põhikirja ja võeti embleemina ametlikult kasutusse Punane Kristall. Põhikirja muutmine võimaldas Rahvusvahelisel Punase Risti Komiteel (kelle pädevusse see kuulub) tunnustada ning Rahvusvahelisel Punase Risti ja Punase Poolkuu Föderatsioonil oma liikmeks vastu

võtta (kelle pädevusse see kuulub) Iisraeli Punase Taaveti Tähe Seltsi ja Palestiina Punase Poolkuu Seltsi. Mõlemad liitusid ühel ajal.

Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltside Föderatsioon

Rahvusvahelise Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltside Föderatsiooni 15. peassaamblee toimus 16.–18. novembril 2005 Soulis Korea Vabariigis. Koos esimesel plenaaristungil vastu võetud uute liikmetega on IFRC-l nüüdseks 183 liiget.

IFRC president Juan Manuel Suarez del Toro kiitis kõiki seltse, kes tegelesid Aasias tsunami tagajärgede likvideerimisega. Tsunamioperatsioon oli suurim abi- ja päästeoperatsioon, mis föderat-

sioon ja selle liikmesriigid eales on ette võtnud. 2003.–2004. aastal sai IFRC kaudu kokku abi 12 miljonit inimest.

Föderatsiooni presidendiks valiti taas IFRC praegune president Juan Manuel Suarez del Toro. Nii jätkab IFRC presidendina järgmised 4 aastat 53aastane Hispaania tööstusinsener, kes esimest korda valiti IFRC presidendiks 2001. aastal.

Järgmine peassaamblee toimub 12–13. novembril 2007 Genfis.

IFRC on võtnud endale väga pretensioonika tunnuslause: *Prepared for the future* ("Tulevikuks valmis"). Nii on maailmas vähemalt üks organisatsioon, kes teab, mis meid ees ootab.

Kirjandus

1. Lind S. Punane Rist ja samariitlus. Kogumik Eesti Punane Rist. Tallinn; 1939.
2. Bory F. Rahvusvahelise humanitaarõiguse saamisluu ja areng. Tallinn: Rahvusvaheline Punase Risti Komitee; 1993.
3. International Review of the Red Cross; 1992.
4. Sikk M. 85 aastat Eesti Punast Risti. Akadeemia 2004;2:339.
5. 12. augusti 1949. aasta Genfi konventsioonide ja nende lisaprotokollide kokkuvõte. Tallinn: Rahvusvaheline Punase Risti Komitee; 1993.
6. Gribanov B. Hemingway. Tallinn: Eesti Raamat; 1975.
7. Keegan J. Sõjakunsti ajalugu. Tallinn: Varrak; 2004.
8. Kuldma T. Nobeli auhind. Tallinn: Olion; 2005.
9. de Mulinen F. Sõjaõiguse põhimõisted. Tallinn: Rahvusvahelise Punase Risti Komitee; 1993.
10. Tulekuvisionääri ootused ja hirmud. Postimees 31. märts 2006.

Summary

Red Cross and Geneva Conventions

In a few years the Red Cross Movement will celebrate its 150th anniversary. Since the time of its creation by the Swiss businessman Henry Dunant the Red Cross has undergone many changes and developments, however, its goals have remained the same. The Geneva Conventions and their Additional Protocols serve as a basis for international humanitarian law. The latest, Third Protocol was adopted at the end of 2005. Under the protocol, the Movement can start using a new, entirely neutral

symbol – the Red Crystal. The Red Cross Movement operates through its organisations: the International Committee of the Red Cross (ICRC), the International Federation of the Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC) and the National Red Cross and Red Crescent Societies. The Red Cross Movement has been awarded three Nobel Peace Prizes – for service during World War I and World War II and on the occasion of the movement's 100th anniversary.

ennasikk@hotmail.ee